

MĀKSLINIECISKĀ TĒLA VEIDOŠANĀS MŪZIKAS UZTVERES PROCESĀ

Formation of the Artistic Image in the Music Perception Process

Marina Marčēnoka
Rēzeknes Augstskola
Personības Socializācijas Pētījumu Institūts

Abstract. *Musical art, which clears vast possibilities for cognition of the man's internal world, develops feelings of empathy and tolerance, facilitates the creative comprehension of personal, moral and aesthetical values of micro and macro social media. Musical art, while reflecting the reality by means of the artistic image, the system of musical expression means, has its own specificity in development of universal values. This specificity consists in development of personality's aesthetical and moral needs and in recovery of the spiritual culture; and only music with high spiritual contents is able to achieve it. Aim of the paper is to define the content and succession of formation of students' artistic image of a musical composition in the process of music perception. Methods of the research are: theoretical analysis of psychological, pedagogical and musical literature about approaches to the problem of formation of the image in the music perception process. Results of the research: the essence and content of the artistic image of a musical composition and succession of its development in the musical education process were defined.*

Key words: *formation of musical image, music perception, musical activity, students*

Ievads *Introduction*

*„Kur nav satura, tēla, tur nav arī mākslas, nav mūzikas”
A. Sohors*

Mūsdienu sociokultūras situācijā, ko raksturo pragmatisms, garīguma krīze un tikumisko orientieru zudums, par mūsdienīgas izglītības īpašu prioritāti uzskatāma jaunās paaudzes garīgās kultūras veidošanās - personība, kam piemīt vērtīborientāciju un vajadzību sistēma, pasaules uzskats, noteiktas zināšanas, prasmes un iemaņas.

Mūzikas māksla paver milzīgas iespējas cilvēka iekšējās pasaules izziņā, attīsta viņa empātijas un tolerances jūtas un palīdz radoši izvērtēt personības tikumiski estētiskās mikro- un makrosociuma vērtības.

Pedagoģijas zinātne arvien biežāk pievēršas mūzikas mākslai, uzverot tās nozīmīgumu sabiedrībai un personībai, izceļot tās audzinošo, didaktisko, gnosioģisko un aksioloģisko funkcijas. Šo funkciju īstenošana notiek caur muzikālās mākslas spēju veidot personību, aptverot visu tās struktūru pilnībā: apzināto un neapzināto, emocijas, vērtības un motīvus. Šādas muzikālās mākslas iespējas ir saistītas ar tādu mākslinieciskā tēla izpratni, kas atklāj skaņdarba būtību un saturu. Ar mākslinieciskā tēla palīdzību notiek kultūras vērtību translācija, jo tieši ar komponista līdzdalību skaņdarba radīšanas procesā un

klausītāja uztveri tiek īstenota muzikālo vērtību translācija. Tāpēc mākslinieciskā tēla veidošanās procesam jābūt pedagoģiski organizētam un mērķtiecīgi virzītam personības garīgi tikumiskajā veidošanās.

Raksta mērķis – noteikt mākslinieciskā tēla saturu un veidošanās secību mūzikas uztveres procesā.

Pētījuma metodes: teorētiskās metodes: pedagoģiskās, mūzikas un psiholoģiskās zinātniskās literatūras teorētiskā analīze.

Motivācija kā mākslinieciskā tēla veidošanās sākumposms mūzikas uztveres procesā

Motivation as a starting point of development of the artistic image in the process of music perception

Mākslinieciskā tēla veidošana ir pakāpenisks un pēctecīgs process, tāpēc var uzskatīt, ka tā gaita norisinās vairākos posmos. Kā atzīmējis P. Jakobsons, mākslas darbu uztvere notiek „(..) vairākos posmos – no aprišu virspusējas, tīri ārējas uztveres līdz pat tās būtības un nozīmes izpratnei” (Якобсон, 1998).

Tātad tēla uztveres veidošanās process, kas savā psiholoģiskajā būtībā ir vienots, katram konkrētam skaņdarbam nosacīti var tikt iedalīts vairākos posmos, kas īpaši skaidri izpaužas nesagatavotu klausītāju mūzikas uztverē.

Sākumposmā tiek izveidota saikne starp pedagoga mērķi un skolēna motīvu. Skolēns atbalsta skolotāja mērķi, tātad viņam rodas interese, motīvs (darbības stimulē), vajadzība veikt šo darbību.

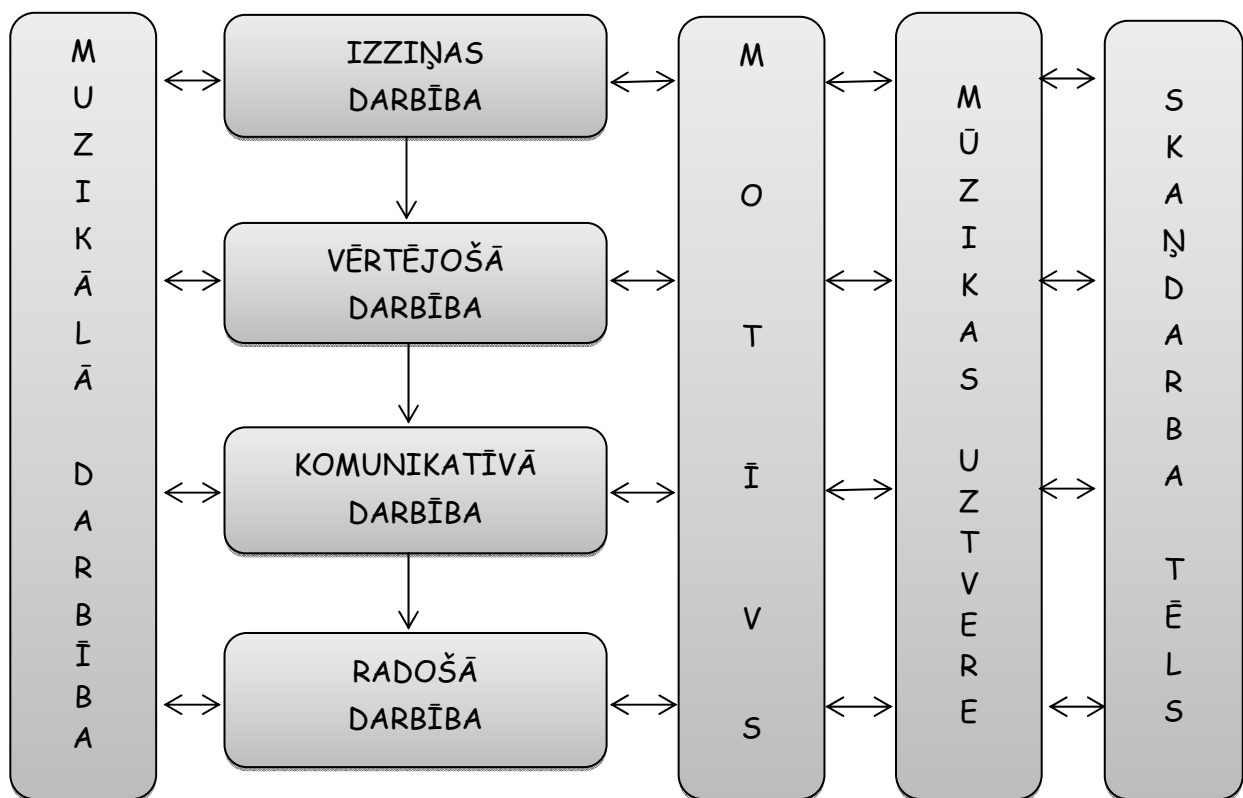
Aplūkojot motīvu kā vienu no darbības galvenajiem struktūrkomponentiem, var balstīties uz M. Kagana mākslinieciskās darbības koncepciju, kurā veikta pamatīga mūzikas uztveri veicinošu motīvu analīze. Balstoties uz Ļ. Vigotska, S. Rubinšteina, B. Anaņjeva, A. Ļeontjeva atziņām, viņš secinājis, ka mākslinieciskā darbība ietver izzinošo, komunikatīvo, vērtīborientācijas un pārveidotājas darbības veidu. Mūzikas zinātniskās literatūras izpēte apstiprina, ka visi šie subjekta aktivitātes veidi ir mūzikas uztveres procesa „pavadoņi”.

Mūzikas uztveres kā darbības analīze, pirmkārt, jau tās motivācijas aspektā, pieprasa mūzikas uztveres attīstības izpēti no tās darbības viedokļa.

Saskaņā ar mūsdienu sistēmiskajiem priekšstatiem māksla ir daudzfunkcionāla un nodrošina veselu vajadzību kompleksu. Mākslā izšķir heirstisko, komunikatīvo, sociāli organizējošo, audzinošo, izzinošo, prognozējošo, vērtējošo, hedonistisko, izklaidējošo un citas funkcijas. Katrs autors formulē savu funkciju kopumu, dažkārt bez precīza to noteikšanas kritērija. Piemēram, L. Stolovičs min 14 mākslas funkcijas, J. Nazaikinskis – 9, mūzikas uztverē akcentējot izzinošo, radošuma, estētiskā baudījuma vajadzības, kā arī pašaudzināšanas, mākslinieciskā pārdzīvojuma, izlādēšanās, kompensācijas, citu darbības veidu stimulēšanas, noteikta tonusa, stāvokļa un noskaņojuma veidošanas funkciju. S. Rubinšteins, P. Simonovs galveno mākslinieciskās darbības funkciju saskata

izziņā, A. Ļontjevs – nomierināšanās vajadzībā. Teorijās par estētiskās vajadzības izziņošo būtību (Aristotelis, Platons, Dekarts, Hēgelis, A. Baumgartens, G. Meijers) māksla tiek formulēta kā viens no realitātes izziņas veidiem. Mūsdienu mūzikas psiholoģijas un mūzikas pedagogijas pētījumos ir vērojama šī tendence.

Uzskats par to, ka nepastāv darbība bez motīva un „(..) nemotivēta darbība ir darbība, kam tomēr piemīt motīvs, bet - subjektīvi vai objektīvi slēpts” (Леонтьев, 1971), nozīmē, ka mūzikas uztveri var stimulēt ar jebkuriem šīs darbības veidu motīviem. Vienam subjektam jēgu veidojošo, aktivitāti stimulējošo lomu veiks izziņas motīvs, otram – komunikatīvais, trešajam – radošais, pārveidojošais motīvs, ceturtajam – muzikālās darbības vērtību noteicošais, personiskās nozīmes motīvs. Autoru atziņu analīze atklāj, ka mūzikas uztvere subjekta radošās, izziņas, vērtību, komunikatīvās darbības sintēze un to attīsta šo darbības veidu motīvu komplekss. Šis secinājums nav pretrunā ar darbības polimotivācijas nostādni un ir pamatots ar reāliem pētījumiem.

1. attēls. *Mūzikas uztvere kā polimotivēta darbība* (Marčēnoka, 2013)
Figure 1 *Music perception as a polymotivated action* (Marchenoka, 2013)

V. Meduševiskis atzīmē, ka atbilstoši izziņas vajadzībām, vērtību orientācijai un radošā potenciāla attīstībai muzikālā darbība savā būtībā ir polimotivēta. Balstoties uz „uzstādījuma teorijas atziņām”, D. Uznadze, M. Kagans apgalvo, ka mūzikas uztverei ir daudz specifisku ieviržu, ko autori

iedala mākslinieciskajā (hedonistiskajā), komunikatīvajā, izziņas, vērtējošajā un radošajā, tādējādi raksturojot muzikālās darbības polimotivācijas fenomenu. Ņemot vērā minētās atziņas, var secināt, ka mūzikas uztvere – tā ir muzikāla darbība, kuru nosaka ne tikai ierosinošais motīvs, bet arī vienlaicīgi ietekmējošs motīvu komplekss.

Motīviem, kas ietverti muzikālās darbības motivējošās sfēras struktūrā, ir iespējami dažādi izpratnes līmeņi. Autore atbalsta A. Ļeontjeva uzskatus par to, ka apzinātie un neapzinātie motīvi nav pretrunā viens ar otru, bet tikai atrodas dažādos motīva psihiskās izpausmes līmeņos. Ja motīvs tiek apjēgts, tas kļūst par aktuālu stimulējošu spēku, pārvēršoties par „motīvu-mērķi”.

Muzikālās darbības motīvu specifiska iezīme ir to funkcionalitāte, tas ir, virzība nevis uz darbības rezultātu, bet uz pašu tās procesu. Saskarsme ar brīnišķo (mūzikas mākslas darbiem) notiek nevis kaut kāda mērķa dēļ, bet tāpēc, ka šiem saskarsmes motīviem pusaudzū skatījumā jābūt pašsaprotami vērtīgiem. Bieži vien jaunas vajadzības rašanās ir iepriekšējās aktualizēšanas līdzeklis vienas muzikālās darbības ietvaros. Vēlēšanās iemācīties pareizi dziedāt nosaka vairāku prasmju realizēšanu darbībā: pareizu elpošanu, skaņu veidošanu, dikciju, izteiksmīgu izpildījumu u.c. Rodas motivāciju atkarība. Mūzikas uztveres procesā var rasties, aktualizēties pilnīgi jaunas vajadzības, līdzpārdzīvojuma motīvi ir svarīgākais mākslas iedarbības mehānisms.

Literatūras avotos muzikālās darbības vajadzība kā motivācijas pamats un noteicošais faktors tiek formulēta dažādi. Piemēram, L. Kogans aplūko māksliniecisko (muzikālo) vajadzību funkcionālajā aspektā raksturo kā „(..) stāvokli, kas veicina mākslas vērtību uztveri ...” (Коран, 1981); Z. Morozova – kā „(..) pamudinājumu, kas rosina nepieciešamību pievērsties dažādiem muzikālās darbības veidiem un kas balstās uz emocionalitāti ...” (Морозова, 2002). G. Tarasovs vajadzību aplūko no indivīda attiecību pozīcijas, atzīmējot: „Muzikālā vajadzība izpaužas kā indivīda attieksme, kas nosakāma ar mūzikas kvalitāti, jūtu spēku un apjomu, indivīda dzīves vērtībām, kuras objektīvā ar mūzikas palīdzību” (Тарасов, 2006). Ja muzikālās darbības vajadzību apskata no personības virzības viedokļa, tad šo vajadzību var formulēt kā plašu personības aktivitātes virzītāju mūzikas jomā, psihisku stāvokli, kas rada priekšnoteikumus muzikālo vērtību uztverei, bet pats nenosaka tās raksturu. Tikai pēc „sastapšanās” ar savu „priekšmetu” – muzikālo parādību, konkrētu skaņdarbu, vajadzība „atdzīvojas”, piepildās ar saturu, transformējas darbības motīvā. ***Ja skaņdarbs neizraisa nekādu reakciju, tas nozīmē, ka tas neveic savu uzdevumu. Klausītāja vienaldzība liecina par to, ka skaņdarbs nav radījis saskarsmes punktus ar viņa vajadzībām.***

Tātad šī posma galvenais mērķis ir izraisīt interesi, vajadzību klausīties skaņdarbu. Tāpēc svarīga ir skolotāja norādījumu veidošana skaņdarba uztverei. To sekmē emocionāla ievadsaruna, kurā skolotājs pastāsta par skaņdarba autoru, laikmetu un konkrētā skaņdarba tapšanas vēsturiskajiem apstākļiem, tādējādi noskaņo, izvirza norādījumus, kā to klausīties.

Mūzika savas idejas nepauž tiešā veidā, tāpēc komponista veidotais skaņdarba mākslinieciskais tēls un tā izpratne klausītāja apziņā var veidoties caur to pasaules izjūtu, ko viņš ietvēris savā mūzikā. Vislabāk autora veidoto māksliniecisko tēlu var izzināt, izprotot komponista mūzikas stilistiskās īpatnības. Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu sistēma un paņēmieni, atspoguļo komponista pasaules izjūtu, laikmeta, kurā viņš radījis savus mākslas darbus, īpatnības. Skolēnus ietekmē ne tikai komponista radītie sacerējumi, bet arī viņa personība. Iepazīstot viņa dzīvi no vēsturiskiem avotiem un memuāru literatūras, klausītājs, neapšaubāmi, labāk sapratīs komponista mūziku.

Šajā posmā skolēniem rodas dabiska interese par jauno (reflekss: „Kas jauns?”). Pie tam vissvarīgākais ir emocionālais komponents, kas klausītājam ļauj uztvert skaņdarba emocionālo saturu. Emocionālā reakcija pret mūziku varētu būt pozitīva, tomēr gadās arī tā, ka nepilnvērtīgas pirmās uztveres rezultātā klausītājs ir pilnīgi vienaldzīgs. Mūzikas uztvere (pirmajā, bet dažkārt arī dažās nākamajās uztveres reizēs) tiek raksturota ar mazāku vai lielāku difuzitāti, neskaidrību, neviengabalainību. Skaņdarbu uztverot pirmo reizi, klausītājs nespēj pilnībā aptvert visas mūzikas izteiksmes līdzekļu sastāvdaļas, kas veido muzikālo tēlu, un rezultātā gūst tikai vispārēju priekšstatu par muzikālā sacerējuma noskaņu.

Uztveres aktā pārējo komponentu - muzikālās dzirdes, domāšanas un kopīgas radošās darbības - intensitāte ir atkarīga no dažādiem iemesliem: no skaņdarba valdzinājuma, no muzikālās un vispārējās attīstības, vecuma, dzīves un muzikālās pieredzes, uztvērēja individuālajām īpatnībām. Muzikāli izglītojošajā procesā pirmreizējās uztveres tēla veidošanās ir atkarīga no tā, cik prasmīgi un pareizi tiek veikta sagatavošanās skaņdarba uztverei, kā uztvērēja vispārējās intereses saistības ar klausīšanos. Tādējādi dažādiem klausītājiem atšķirīgos klausīšanās apstākļos uztveres tēls, kas saglabājas pēc viena un tā paša skaņdarba pirmās noklausīšanās, mākslinieciskās kvalitātes ziņā var atšķirties. Bet tas vienmēr ir vispārīgs, vēl nepietiekami diferencēts tēls.

Rezumējums:

Pirmajā posmā ir īstenota pedagoga mērķu un skolēna motīvu saskaņošana. Ir noskaidrots, ka motīvs un vajadzības ir muzikālās darbības pamatkomponenti, tāpēc galvenais mērķis šajā posmā ir izraisīt interesi un vajadzību muzikālo sacerējumu klausīties. Mūzikas uztvere šajā posmā tiek raksturota ar lielāku vai mazāku difuzitāti. Muzikālā sacerējuma pirmajā uztveršanas reizē klausītājs nespēj pilnībā aptvert visu mūzikas izteiksmes līdzekļu, kas veido muzikālo tēlu, kopumu, bet iegūst tikai vispārēju priekšstatu par skaņdarba noskaņu. Tomēr šeit svarīgs ir emocionālais moments, kas ļauj klausītājam uztvert skaņdarba emocionālo saturu.

Mākslinieciskā tēla galvenās idejas atklāsme mūzikas uztveres procesā *Discovery of the main idea of the artistic image in the process of music perception*

Nākamajā posmā ar mākslinieciskā tēla palīdzību notiek skaņdarba galvenās idejas atklāsme, autora pozīcijas noteikšana un sapratne. Mākslinieciskā tēla atklāsme, kas veidojas aktīvas uztveres procesā, tādā uztverē, kas saistīta ar mūzikas estētisko vērtējumu un satura izpratni, jo tikai ar muzikālā tēla palīdzību notiek saskarsme starp komponistu, skaņdarbu un klausītāju. Muzikālo iespaidu un radošās iztēles iedarbībā komponista apziņā top mākslinieciskais tēls, kas pēc tam īstenojas skaņdarbā, un vēlāk klausītājs to interpretē.

Psihologijā termins „tēls” tiek aplūkots kā subjektīvs fenomens, kas rodas priekšmetiski praktiskās, sensori aperseptīvās domāšanas rezultātā, kas ir realitātes atspoguļojums, kurā vienlaicīgi pastāv svarīgākās kategorijas (telpa, kustība, krāsa, forma, faktūra utt.). Informatīvajā ziņā tēls atspoguļo apkārtējās īstenības apjomīgu reprezentācijas formu (Psihologijas vārdnīca, 2004).

Mākslinieciskā tēla - skaņdarba vitālā satura, kas izpaužas muzikālajās skaņās vienotībā ar asociatīvo domāšanu, klausīšanās nosaka visus citus mūzikas uztveres aspektus. Jo plašāk, daudzveidīgāk stundā tiks izskaidrota mūzikas saikne ar dzīvi un pusaudzis pamatīgāk iedziļināsies autora iecerē, jo lielāka varbūtība, ka viņam radīsies personificētas, loģiskas, ar dzīvi saistītas asociācijas. Rezultātā autora ieceres un klausītāja uztveres korelācija būs veiksmīgāka.

To pašu apstiprina D. Zariņa koncepcija: „Mūzika kā mākslas veids sākas tur, kur skaņu plūsma veido māksliniecisko tēlu. Šāda tēla veidošanās un uztvere iespējama tikai tādā gadījumā, ja skolēns iepazīs mūzikas izteiksmes līdzekļus un apguvis mūzikas valodu. Tāpēc apmācības procesā ir nepieciešams pievērst uzmanību pusaudzim, mākslinieciskajam tēlam, abu savstarpējai saiknei un mijiedarbībai” (Zariņš, 2003).

Runājot par māksliniecisko tēlu, jāatceras, ka to nav iespējams citādi izprast kā ar muzikālajiem līdzekļiem un izprast tikai caur pašas mūzikas izpratni un pārdzīvojumu. A. Sohors teicis: „Kur nav satura, tēla, tur nav arī mākslas, nav mūzikas” (Coxop, 1981)

Muzikālā percepcija ir subjekta vērtējošās attieksmes aktīva izpausme attiecībā pret dzirdēto skaņdarbu. Šo attieksmi nosaka ar perceptoram raksturīgu muzikālo vajadzību, gaumes un interešu sistēmu, kas veidojas, kad viņš apgūst mūzikas mākslu, un vēlāk būtiski ietekmē uztveres norisi. Tātad subjektīvajā mākslinieciskajā tēlā ietilpst ne tikai ar tas, ko skaņdarbs sniedz cilvēkam, bet arī ar tas, ko viņš meklē kompozīcijā. Taču, ja muzikālā percepcija vienmēr iekļauj sevī vērtējumu, ko veido, no vienas puses, saskaņā ar skaņdarba mākslinieciskajām vērtībām, bet, no otras, atbilstoši subjekta tieksmēm, ieradumiem, vajadzībām, tad šo divu atšķirīgo tendenču vērtējumam jābūt

komplīcētām „kopspēkām”. Realizējoties noteiktās vajadzību īpašībās, tas kļūst par klausītāja tālākās mākslinieciskās „uzvedības” virzītājspēku, par faktoru, kas veido klausītāja attieksmi pret mākslu un galvenokārt ietekmē viņa uztveri.

Tādējādi mūzikas uztvere kopumā ir mūzikas mākslas apguves, konkrēti, mākslinieciskā tēla apguves process. Var secināt, ka mūzikas uztvere ir skaņdarba viengabalaina tēla veidošanas darbība, bet tēls pastāv kā domāšanas (analīzes un refleksijas) rezultāts.

Gūtās atziņas dod iespēju formulēt mākslinieciskā tēla saturu mūzikas uztveres procesā, kas ietver šādus komponentus:

- muzikālās skaņas;
- muzikālās izteiksmes līdzekļus;
- emocionālo pārdzīvojumu (empātiju);
- asociatīvātāti;
- muzikālo refleksiju -

un definēt *mākslinieciskā tēla jēdzienu kā radošās iztēles produktu, kam piemīt šādas galvenās iezīmes: emocionālais pārdzīvojums (empātija), spilgts asociatīvais priekšstats un muzikālā refleksija.*

2.attēls. *Skaņdarba mākslinieciskā tēla komponenti* (Marčēnoka, 2012)

Figure 2 *Components of the artistic image* (Marchenoka, 2012)

Skaņdarba vai tā atsevišķu fragmentu otrreizēja klausīšanās ir iedziļināšanās skaņdarba saturā, savdabīga tā „aplūkošana”, „aptaustīšana” ar dzirdi un domu, spilgtāko un interesantāko īpatnību akcentēšana, atsevišķu mūzikas valodas elementu izteiksmīguma izpratne. Šis process var notikt skaņdarba atkārtotas uztveres laikā, lai gūtu baudu no tā klausīšanās. Līdztekus tiek nostiprināti iepriekšējie priekšstati par mūziku, uzslāņojas jauni pozitīvi iespaidi. Notiek pierašana pie skaņdarba, attieksme pret to mainās, tas kļūst

daudz pazīstamāks, tuvāks un mīļāks. Tiek iegūta klausīšanās pieredze. Mūzikas analīzes gaitā zināšanas nostiprinās, attīstās iemaņas un prasmes, ar kuru palīdzību skolēns spēs noteikt mākslinieciskā tēla veidošanu. Pie tam mākslinieciskais tēls tiek asociatīvi bagātināts. Dažādiem klausītājiem viena un tā paša skaņdarba uztveres atšķirības izlīdzinās (ar to saprotam uztveres tēla adekvātumu reālajam mūzikas skaņējumam). Visi klausītāji gūst vienādi pareizu priekšstatu par skaņdarba konstantajām īpatnībām un īpašībām – tā vispārējo saturu, žanru, uzbūvi, melodijas raksturu, ritmu, harmoniju, orķestrāciju. Tai pašā laikā ikvienam no klausītājiem skaņdarba uztveres individuālā savdabība saglabājas, tā ir atkarīga no dzīves un muzikālās pieredzes, interesēm, motīviem, vajadzībām un attīstības līmeņa. Uztveres otrā posma sekmīga norise ir atkarīga galvenokārt no klausītāja muzikālās dzirdes un domāšanas līmeņa attīstības, no viņa spējām. Atbilstoši arī uztveres psiholoģiskajā mehānismā akcents tiek novirzīts no emocionālā uz dzirdes un domāšanas komponentiem (tieši tā – tikai novirzīts, jo pilnība izslēgt no uztveres akta kādu no elementiem nav iespējams). Tāpēc šajā posmā var runāt jau par skaņdarba estētisko pārdzīvojumu. Viengabalaina uztvere atkāpjas otrajā plānā, dodot priekšroku muzikālo elementu uztverei.

Rezumējums.

Šajā posmā notiek mākslinieciskā tēla dinamiskās attīstības noteikšana, galvenās idejas atklāšana, autora pozīcijas noteikšana un sapratne ar mākslinieciskā tēla palīdzību (ar muzikālo skaņu, mūzikas izteiksmes līdzekļiem, empātiju, asociāciju un muzikālo refleksiju). Atkārtota skaņdarba klausīšanās ir iedziļināšanās process tā saturā. Muzikāli izglītojošajā procesā, analizējot muzikālo sacerējumu, tiek nostiprinātas iegūtās zināšanas, attīstītas iemaņas un prasmes, mūzikas klausīšanās pieredze.

Mākslinieciskā tēla apjēgšana kā muzikālās darbības rezultāts *Sense of the artistic image as a consequence of musical activity*

Pēdējais posms ir darbības rezultāts. Jau labi zināma, detalizēti apgūta skaņdarba atkārtota uztvere ietver sevī jaunu, kvalitatīvu, pavisam savādāku uztveres posmu. Klausītājam skaņdarbs ir jau pazīstams, viņš ir novērtējis tā īpašās vērtības un skaistumu. Viņam jau ir iemīļotākie fragmenti, „gardi kumosīni ausij” (B. Asafjevs), kuru atskaņošanu viņš gaida ar nepacietību un ar sevišķu baudu pārdzīvo to skaņējumumu. Tas viss rada īpašu attieksmi pret skaņdarbu, kas kvalitatīvi atšķiras no tās, kas radusies pirmās klausīšanās laikā. Šajā posmā nostiprinās viengabalains emocionālais iespaids, kas radies pirmajās klausīšanās reizēs. Tiek izzināta uztvere, kas ir iespējama tikai analīzes rezultātā. Tas veido īpašu un ļoti vērtīgu mūzikas radošas uztveres iespēju. Skolēnam rodas interese, motīvs, vajadzība (jau daudz kvalitatīvākā līmenī), viedoklis par konkrēto skaņdarbu un visu mūzikas mākslu kopumā, kas raksturo mūzikas informācijas selektīvu lietojumu. Mūzikas uztveres psiholoģiskā

mehānisma pilnvērtīgas funkcionēšanas gadījumā attīstās prasmes, ko var raksturot kā spēju kopīgai radošai darbībai. Sākotnēji vispārīga, neskaidra un difūza uztvere transformējas apzinātā, skaidrā, estētiski vērtīgā un viengabalainā uztverē. Būtībā tas ir jauns muzikālā sacerējuma uztveres posms, kurā dabiskā emocionalitāte tiek pastiprināta ar iegūtajām zināšanām par mūziku un noteiktiem dzirdes priekšstatiem, kas liecina par adekvātu uztveri. Lai reālo uztveri varētu dēvēt par adekvātu, skolēnam, pamatojoties uz muzikālās valodas žanriski stilistisko izpratni, muzikālo vērtību sistēmu un savu muzikālo domāšanu, ir jāsaprot skaņdarbs, jāapjēdz tā mākslinieciskais tēls un jāatrod tajā dziļa **personiskā jēga**. Tāpēc var sacīt, ka tieši šajā posmā notiek mākslinieciskā tēla apjēgšana un izpratne, kas tiek izskatīta par *integrētu parādību, kas ietver sevī mūzikas izteiksmes līdzekļus, kas attīsta muzikālo tēlu un pusaudža personisko jēgu, kas veicina adekvāta mākslinieciskā tēla izveidi*.

Tieši šajā posmā pretrunas starp tēla objektīvo saturu un skolēna subjektīvo uztveri samazinās. Klausītāja pieredze bagātinās, notiek muzikālo vērtību pārskatīšana.

Skaņdarba uztveres procesa nosacītais dalījums posmos ir sava veida skaņdarba tēla veidošanās shēma, kas radusies no praktiskiem vērojumiem un secinājumiem.

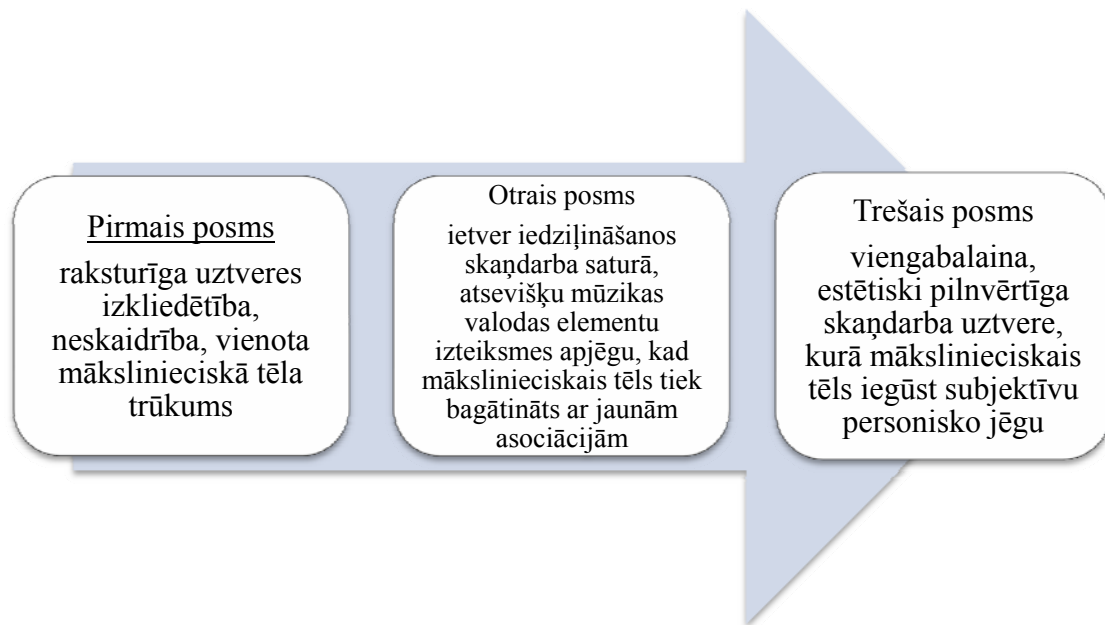
Izpētot tēla veidošanos skaņdarba percepcijas procesā, ir noskaidrota galvenā pretruna starp mākslinieciskā tēla objektīvo saturu un skolēna subjektīvo uztveri.

Mākslinieciskā tēla veidošana tiek īstenota ar tā nozīmes izpratni. Mākslinieciskā tēla *objektīvajam saturam* un *subjektīvajai nozīmei*, ko skolēns tam piešķir, jābūt adekvātai. Skolotāja uzdevums ir panākt, lai percepcijas procesa rezultātā tēla objektīvais saturs sakristu ar tēla subjektīvo nozīmi.

Uztveres adekvātums ir atkarīgs no skaņdarba objektīvās un skolēna subjektīvās mākslinieciskā tēla uztveres tuvināšanās pakāpes.

Rezumējums.

Pēdējais posms ir darbības rezultāts. Pusaudzim sāk rasties jau daudz augstāka kvalitatīva līmeņa interese, motīvs un viedoklis gan par atsevišķu kompozīciju, gan par mūzikas mākslu kopumā. Attīstās prasme muzikālo informāciju izmantot radoši. Muzikālā sacerējuma satura mijiedarbība ar pusaudža dzīves notikumiem bagātina viņa uztveri ar personisko jēgu. Notiek mākslinieciskā tēla apjēgšana. Bagātinās klausītāja pieredze, un notiek muzikālo vērtību pārvērtēšana.

3.attēls. *Mākslinieciskā tēla veidošanās secība mūzikas uztveres procesā (Marčēnoka, 2012)*
Figure 3 *Succession of formation of the artistic image in the process of music perception (Marchenoka, 2012)*

Secinājumi **Conclusions**

- Mākslinieciskā tēla veidošanās procesam ir jābūt pedagoģiski organizētam. Šajā procesā par galveno kritēriju skolotāja darbā ir jākļūst mūzikas emocionāli tēlainajai sfērai, jo, ņemot to vērā, ir jāorganizē darbs pie mākslinieciskā tēla veidošanās mūzikas uztveres procesā.
- Izveidoti mākslinieciskā tēla veidošanās posmi.
- Ir noskaidrots, ka motīvs un vajadzības ir mākslinieciskā tēla veidošanās sākumposms, tāpēc galvenais mērķis pirmajā posmā ir izraisīt interesi un vajadzību klausīties muzikālo sacerējumu.
- Otrajā posmā notiek mākslinieciskā tēla dinamiskās attīstības noteikšana, galvenās idejas atklāšana, autora pozīcijas noteikšana un sapratne ar mākslinieciskā tēla palīdzību (muzikālo skaņu, mūzikas izteiksmes līdzekļiem, empātiju, asociāciju un muzikālo refleksiju).
- Pēdējā posmā notiek mākslinieciskā tēla apjēgšana.

Kopsavilkums **Summary**

Musical art, which clears vast possibilities for cognition of the man's internal world, develops feelings of empathy and tolerance, facilitates the creative comprehension of personal, moral and aesthetical values of micro and macro social media.

Musical art, while reflecting the reality by means of the artistic image, the system of musical expression means, has its own specificity in development of universal values. This specificity consists in development of personality's aesthetical and moral needs and in recovery of the spiritual culture; and only music with high spiritual contents is able to achieve it.

Aim of the paper is to define the content and succession of formation of students' artistic image of a musical composition in the process of music perception.

Methods of the research are: theoretical analysis of psychological, pedagogical and musical literature about approaches to the problem of formation of the image in the music perception process.

Results of the research: the essence and content of the artistic image of a musical composition and succession of its development in the musical education process were defined.

Conclusions:

- The process of artistic image development has to be pedagogically organised. In this process the emotionally figurative sphere of music has to become the main criteria at teacher's work, forasmuch as, the work must be organised on artistic image development in the process of music perception.
- Artistic image development stages are formed.
- It is clarified, that the motive and necessity is the initial stage of artistic image development, therefore the main objective of the first stage is to quicken interest and necessity to listen to musical composition.
- Determination of dynamic artistic image development takes part in the second stage, disclosure of the main idea, the author's position determination and understanding with the help of artistic image (musical sound, musical means of expression, empathy, association and musical reflection).
- Artistic image comprehension takes part in the final stage.

Literatūra ***Bibliography***

1. Marčēnoka, M. (2012). *Mūzikas uztveres un muzikālās gaumes mijiedarbības dialektika* // Monogrāfija: RA Izdevniecība
2. *Psiholoģijas vārdnīca*. (1999). Breslava G. redakcijā. – R.: Mācību grāmata
3. Zariņš, D. (2003). *Mūzikas pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa
4. Коган, Л. (1981). Искусство и зритель. *Художественное восприятие: сб. статей*. Под ред. Б.С.Мейлаха. – М.: Наука
5. Леонтьев, А. (1971). *Потребности, мотивы и эмоции*. — М., Смысл
6. Морозова, З. (2002). *Теоретические основы формирования мотивации эстетической деятельности школьников*. Приоритетные проблемы эстетического воспитания школьников. Под ред. Л.П. Печко.- М.: НИИ ХВ
7. Сохор, А. (1981). *Вопросы социологии и эстетики музыки*. – Л.: Советский композитор
8. Тарасов, Г. (2006). *Музыкальная потребность, музыкальные способности, музыкальное восприятие*. Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования.- Киев: Музична Украина

9. Якобсон, П. (1998). *Психология чувств и мотивации*. Под ред. Е.М.Борисовой. - М.: Изд-во Ин-т практ. психологии; Воронеж: МОДЭК

Marina Marčenoka, Dr.paed, Leading researcher	Rezekne Higher Education Istitution, Personality Socialization Research Institute Atbrīvošanas aleja 115, Rēzekne, LV- 4601, Latvia E-mail: marina-mar4enoka@inbox.lv Phone: +371 26151752
--	---